

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-2-2>

В. В. Бондарчук

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
Львів, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9029-6113> – В. В. Бондарчук
 bodnarchuk.vktoija@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО І ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СТУДІЇ АКТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Виклики, які ставить сучасне суспільство та реалії життя перед фахівцями у сфері безпеки людини, зумовлюють постійну зміну, удосконалення та оновлення їхньої професійної підготовки як джерела формування соціально та професійно важливих якостей, необхідних для успішного виконання службових обов'язків. Аналіз наукових джерел довів, що поза увагою дослідників лишаються питання формування у здобувачів соціально і професійно важливих якостей засобами неформальної освіти шляхом творчого самовираження та участі в мистецьких гуртках, студіях, художніх колективах. Стаття присвячена аналізу методичних підходів до формування соціально і професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту, які сприятимуть підвищенню ефективності їх діяльності та забезпеченню належного рівня безпеки в суспільстві. Доведено, що процес формування соціально і професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності ґрунтується на кількох взаємопов'язаних наукових підходах, з-поміж яких визначено системний, синергетичний, компетентнісний, культурологічний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний та ресурсний. Наголошується, що комплексне врахування положень цих підходів забезпечить можливість розроблення й упровадження системи методичного забезпечення процесу формування соціальних та професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту відповідно до суспільних вимог.

Ключові слова: методологія, методологічний підхід, соціально і професійно важливі якості, фахівці цивільного захисту, Студія акторської майстерності.

V. V. Bondarchuk

Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF SOCIALLY AND PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF CIVIL DEFENSE SPECIALISTS IN ACTING SKILL STUDIO

The realities of life and challenges posed by modern society to specialists in the field of human security lead to constant changes, improvement, and renewal of their professional training as a source of formation of socially and professionally important qualities necessary for the successful performance of official duties. The analysis of scientific sources proved that the formation of future civil defense specialists' socially and professionally important qualities through informal education, creative self-expression, and participation in art circles, studios, and artistic collectives remains outside the attention of researchers. The article is devoted to analyzing methodical approaches to forming socially and professionally important qualities of civil defense specialists, which will increase the efficiency of their activities and ensure the appropriate level of security in society. It has been proven that the process of forming socially and professionally important qualities of civil defense specialists in the Acting Skills Studio is based on several interrelated scientific approaches, among which systemic, synergistic, competence-based, cultural, axiological, personal-activity and resource-based approaches have been identified. It is emphasized that comprehensive consideration of the provisions of these approaches will ensure the possibility of developing and implementing a system of methodical support for

the process of forming socially and professionally important qualities of future civil defense specialists under public requirements.

Key words: methodology, methodological approach, socially and professionally important qualities, civil defense specialists, Acting Skills Studio.

Постановка проблеми. Сучасні виклики у сфері цивільного захисту потребують від фахівців високого рівня підготовки, здатності швидко реагувати на надзвичайні ситуації та приймати ефективні рішення в екстремальних умовах. Підготовка кадрів цивільного захисту у закладах вищої освіти (ЗВО) із специфічними умовами навчання повинна бути спрямована не лише на набуття знань і навичок, але й на формування комплексу соціально і професійно важливих якостей (СПВЯ). Це стосується таких рис, як відповідальність, рішучість, стресостійкість, здатність до співпраці, комунікативність, що є основою для успішного виконання професійних завдань у сфері безпеки громадян та захисту національних інтересів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми педагогічної методології висвітлено у наукових публікаціях А. Алексюка, В. Андрущенко, І. Беха, І. Бондаря, С. Гончаренко, В. Загвязінського, І. Зязюна, В. Краєвського, В. Кременя, В. Кудіна, Н. Ничкало та ін. У цих працях розкрито взаємозв'язок культури та науки, навчання та мистецтва для активізації природньо закладених можливостей особистості у професійній та соціальній сфері.

Увага дослідників різних галузей науки, зокрема психолого-педагогічної, фокусується на виховній функції навчання (І. Бех, Л. Белова, А. Борисюк, А. Демченко, О. Дубасенюк, Н. Іванова, Г. Костюк О. Левенець О. Ставицький та ін.), що зумовлено зростанням суспільних вимог до особистості випускників ЗВО, зокрема наявності у них необхідних соціально і професійно важливих якостей відповідно до вимог майбутньої професійної діяльності.

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемам виховання особового складу для органів управління та підрозділів цивільного захисту (О. Бикова, О. Бойко, В. Бут, Г. Грибенюк, О. Зарічанський, Т. Ісаєнко, А. Капля, М. Коваль, М. Козяр, М. Кришталь, С. Крук, О. Матеюк, Л. Мохнар, О. Олійников, В. Примак, Ю. Приходько, Ю. Сичевський, А. Снісаренко, О. Ставицький, Б. Фурманець та ін.), поза увагою дослідників лишаються питання формування у здобувачів соціально і професійно важливих якостей засобами неформальної освіти. Недостатньо розкриті методологічні підходи дослідження проблеми формування соціально і професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту (ЦЗ).

Методологія – це узагальнена система теоретичних знань, що виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів і засобів реалізації наукового дослідження. Особливість методологічних підходів полягає у визначенні вихідних наукових засад дослідження.

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів до формування СПВЯ фахівців цивільного захисту, цілеспрямоване застосування яких забезпечить можливість розроблення й упровадження системи методичного забезпечення процесу формування соціальних та професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту відповідно до вимог суспільства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць дає змогу зробити висновок про те, що успішність підготовки майбутніх фахівців ЦЗ забезпечується поєднанням формальної та неформальної освіти: коли майбутній рятувальник здобуває знання та професійні навички не лише в аудиторії, а й за її межами, що сприяє розвитку соціально і професійно важливих якостей шляхом творчого самовираження та участі в мистецьких гуртках, студіях, художніх колективах.

У нашому дослідженні процес формування СПВЯ фахівців цивільного захисту ґрунтується на кількох взаємопов'язаних наукових підходах, з-поміж яких визначаємо системний, синергетичний, компетентнісний, культурологічний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний та ресурсний. Зупинимось докладніше на їх характеристичі.

Одним з ключових підходів вважаємо *системний*, оскільки заклади вищої освіти становлять цілісну динамічну освітню систему та, водночас, є складовою усієї соціальної системи.

Поняття «системний підхід» введено в науковий обіг у 30-тих рр. ХХ ст. у дослідженнях в галузі природничих наук (L. Bertalanffy). Подальший розвиток проблема застосування системного підходу отримала у працях D. I. Cleland, W. R. King, C. L. Optner, В. Н. Rudwick та ін. Варто зауважити, що наукові дослідження, які спонукали до розроблення універсального поняття «система», здійснювалися, переважно, в царині природничих і математичних наук, і лише у 60-ті рр. ХХ ст. цей термін почав використовуватися у педагогічній теорії, спершу у працях західних вчених, які розробляли стратегії досліджень у галузі педагогічних технологій (R. H. Anderton, R. E. Fagen, A. D. Hall, M. W. Neil, L. C. Silvern та ін.). Західні педагоги відзначали, що системний підхід – це

особливий метод дослідження, який застосовується для пошуку ефективних способів навчання, планування та організації педагогічних ситуацій на практиці.

Нині, на думку М. Костюченка, системний підхід набув широкого розвитку у педагогічних дослідженнях «як основа системного аналізу, який за допомогою сукупності формалізованих, слабо формалізованих і неформалізованих методів і процедур дозволяє реалізувати методи проектування, математичного моделювання, програмно-цільового управління та прийняття рішень в складних педагогічних системах» [4, с. 55].

У контексті нашого дослідження системний підхід надає можливість розглядати процес формування СПВЯ фахівців цивільного захисту як педагогічну систему, дослідити її зв'язки та елементи, а також розглянути досліджувану проблему у взаємодії формальної та неформальної освіти у ЗВО із специфічними умовами навчання.

Важливим підходом до формування СПВЯ фахівців цивільного захисту вважаємо **синергетичний** (англ. *synergetics*, від грецьк. *συν* – «спільне» і *ἔργον* – «дія»), який забезпечує цілісне, всебічне виховання особистості, дає змогу підготувати її до життя і праці в світі, що швидко змінюється, сформувати в молоді сучасний світогляд і культуру міжособистісних відносин, розвинути творчі здібності, виробити навички самоосвіти й самовдосконалення, сприяє самореалізації у професії та підвищенню конкурентоздатності випускників на ринку праці.

Синергетичний підхід до розуміння закономірностей, що діють у природі, розроблений у дослідженнях зарубіжних вчених Н. Haken, G. Nicolsa, I. Prigogine, I. Stengers, W. Weidlich та ін. Застосування синергетичного підходу в освіті досліджували О. Вознюк, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, О. Панфілов, О. Пономарьов, Т. Тараненко та ін.

На думку І. Зязюна, синергетичний підхід сприяє розумінню «феномену людини в усіх різновидах її вияву: пізнанні, творчості, здоров'ї, освіті, комунікації, входженні людини у природне, соціальне, культурне середовище» [3, с. 13]. Науковець наголошував, що «...справедливіше і правильніше було б вести мову не про «синергетику педагогіки», а про «синергетику людини», «синергетику особистості», «синергетику творчої індивідуальності» [3, с. 11].

Відповідно до проблематики нашого дослідження синергетичний підхід до формування СПВЯ фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності дасть змогу забезпечити виховання особистості, здатної до свідомого саморозвитку, рефлексії, самоорганізації у професійній діяльності.

Обґрунтуванню засад **культурологічного підходу** в освіті присвячені наукові праці М. Бастуна, В. Гриньової, І. Зязюна, Т. Іванової, Л. Ковальчук, О. Олійник, О. Отич, О. Рудницької, Г. Філіпчука, Л. Хомич, В. Шейка та інших науковців, у яких розроблено провідні концептуальні положення та принципи розбудови освітнього процесу в контексті цього підходу.

Дослідники визначають культурологічний підхід як «конкретно-наукову методологію пізнання та перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти через призму культури, тобто розуміння її як культурного процесу, що відбувається в культуровідповідному середовищі, усі складові якого наповнені людськими смислами й слугують людині, котра вільно виявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей» [1, с. 47–48.]. Це передусім відображає гуманістичну сутність освіти, яка визнає людину суб'єктом культури, її головною дійовою особою. У зв'язку з цим засвоєння учасниками САМ культурних цінностей розглядаємо як підґрунтя для всебічного розвитку курсантів і студентів, становлення їх як творчих особистостей, формування у них соціально і професійно важливих якостей.

Аксіологічний підхід виділяється серед інших методологічних підходів тим, що аксіологія (від грец. *axia* – цінність і *logos* – учення – філософське вчення про природу цінностей, їх місце у всесвіті і про структуру ціннісного світу) розглядається вченими як методологічна основа нової філософії освіти, зорієнтована на введення здобувачів у світ цінностей і надання їм допомоги у становленні особистісно значущої системи ціннісних орієнтацій (І. Бех, Т. Жигінас, О. Листопад, Н. Шетеля та ін.).

Цінності (предмет, що має певну користь і здатний задовольнити ту чи іншу потребу людини (А. Маслоу); ідеал, до якого прагне людина (Е. Фромм); норма, якої необхідно дотримуватися (Л. Орбан-Лембрик) і ціннісні орієнтації («вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей» [2, с. 356].) є визначальними чинниками особистісного зростання людини і професійного становлення фахівця. У процесі професійної підготовки вони передусім впливають на мотиваційну сферу особистості, проектується на її розвиток, поведінку і прийняття рішень в умовах ситуативного вибору, в тому числі у професійній діяльності.

У контексті нашого дослідження аксіологічний підхід дає змогу аналізувати процес формування

соціально і професійно важливих якостей майбутніх фахівців ЦЗ у їхній творчій діяльності через визначення ціннісного ставлення до її змісту та результатів, виконуваних ролей і проектування їх особистісного сенсу на майбутню професійну діяльність. Застосування аксіологічного підходу в процесі формування СПВЯ у Студії акторської майстерності передбачає здійснення цілеспрямованого впливу на становлення й розвиток системи особистісних і професійних цінностей майбутніх фахівців ЦЗ, що сприяє переосмисленню життєвих цінностей і визначенню цінності творчості, міжособистісних стосунків, формування ставлення до людського життя як найвищої цінності.

Широкого розповсюдження у сучасних науково-педагогічних дослідженнях (О. Дубасенюк, Т. Кравцов, В. Лозова, С. Микитюк, Л. Суховірська, О. Штепа та ін.) набув *ресурсний підхід* як невід'ємний складник освітнього процесу. Наголошується, що цей підхід активно застосовується для структурного аналізу різноманітних проблем, зокрема, як концептуальна основа для характеристики розвитку особистості фахівця.

Ресурсний підхід розглядається як сукупність технологій, способів, прийомів забезпечення, виявлення й використання ресурсів і розвитку потенціалу особистості з метою підвищення ефективності її діяльності, організації спілкування та стимулювання людини до самореалізації [5, с. 180]. Враховуючи це, виявлення і використання особистісних ресурсів майбутніх фахівців ЦЗ під час заняття у Студії акторської майстерності сприятиме не лише формуванню у них здатності до розуміння своїх можливостей, глибокого пізнання самого себе, максимальної самореалізації, а й розвитку соціально і професійно важливих якостей.

Застосування ресурсного підходу уможливує узгодження можливостей та інтересів учасників САМ: зовнішніх (засоби й умови навколишнього середовища) і внутрішніх індивідуалізованих ресурсів особистості на засадах реалізації універсальних ідей людиноцентричності, особистісної зорієнтованості неформальної мистецької освіти, забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку СПВЯ кожного суб'єкта, позитивного зворотного зв'язку тощо.

Чітку орієнтацію на майбутнє, яка виявляється в можливості конструювання перспектив своєї освіти з урахуванням успішності в особистісній і професійній діяльності передбачає *компетентнісний* підхід, який ґрунтується на міждисциплінарних вимогах до результату процесу освіти.

Компетентнісний підхід передбачає високий ступінь готовності майбутнього фахівця до

успішної професійної діяльності, забезпечує активізацію механізмів його загального і професійного саморозвитку з урахуванням мотивації та її динаміки у процесі професійної підготовки [7, с. 32]. Широке застосування компетентнісного підходу сьогодні вважається одним із напрямів вирішення проблеми професійної адаптації, що пов'язано з розширенням освітнього простору за межі формальної освіти в паралельні структури системи безперервної освіти і формуванням навичок діяльності в конкретних ситуаціях. Це підхід, завдяки якому результати освіти визнаються значущими за межами освітньої системи.

Теоретичні засади компетентнісного підходу в освіті обґрунтовані Н. Ашиток, І. Бехом, Н. Бібік, О. Глузманом, Р. Гуревичем, І. Зязюном, В. Луначком, О. Пометун, В. Радкевич, О. Савченко, С. Сисоєвою та ін.

Серед дослідників існують різні підходи до розуміння компетентнісного підходу. Загальним для всіх визначень, є те, що поняття «професійна компетентність» виражає єдність теоретичної та практичної готовності до професійної діяльності в цілісній структурі особистості й характеризує її професіоналізм. Як підкреслює Л. Руденко, професійна компетентність визначається рівнем відповідності професійних знань і вмінь та нормативних вимог до професії, індивідуальними здібностями й досвідом особистості, її мотивацією до самовдосконалення, а також творчим і відповідальним ставленням до професійної діяльності [6, с. 78].

Реалізація компетентнісного підходу в процесі формування соціально і професійно важливих якостей майбутніх фахівців ЦЗ у Студії акторської майстерності сприяє зміцненню зв'язків між їхніми професійними вміннями й навичками щодо успішного виконання професійних завдань та всебічному, гармонійному розвитку особистості, її гуманістичної спрямованості. Це суттєво впливатиме на формування професійної компетентності майбутніх фахівців ЦЗ, зростання рівня готовності до професійної діяльності, розвиток їхніх СПВЯ, прагнення до професійного самовдосконалення через реалізацію творчого потенціалу.

Особистісно-діяльнісний підхід спрямований на розвиток і саморозвиток особистості майбутнього фахівця, формування його СПВЯ шляхом виявлення його індивідуальних особливостей у мистецькій діяльності, яку він виконує як учасник Студії акторської майстерності. Педагогічна цінність цього підходу для нашого дослідження полягає у виявленні і розвитку особистісного потенціалу майбутніх фахівців ЦЗ у їхній творчій діяльності.

Особистісно-діяльнісний підхід є інтегрованим поняттям, що опирається на особистісно орієнтований і діяльнісний підходи. Сучасне розуміння особистісного (або особистісно-центрованого) підходу визначили в 60-ті роки ХХ ст. представники напряму гуманістичної психології (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл), які твердили, що особистість прагне до досконалості й самовираження.

Особистісно-діяльнісний підхід в освіті розглядається в єдності особистісного і діяльнісного компонентів: відповідно до особистісного компоненту в центрі освітнього процесу перебуває здобувач як унікальна особистість із властивою їй інтелектуальною і моральною свободою, правом на повагу; діяльнісний компонент відображає взаємодію суб'єктів освітнього процесу та передбачає створення умов для активної позиції здобувача, що сприяє свідомому, міцному засвоєнню ним певного досвіду. Мова іде про те, що метою, суб'єктом, результатом і головним критерієм ефективності процесу формування СПВЯ є особистість, що досягла належного рівня соціального розвитку, який дає їй змогу свідомо знаходити і обирати особистісні смисли, діяти самостійно і відповідально у різноманітних життєвих і професійних ситуаціях.

Застосування особистісно-діяльнісного підходу до формування СПВЯ майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності передбачає створення сприятливих умов для творчого розкриття особистості у мистецькій діяльності, стимулювання її пізнавальної та інших видів активності з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учасника, розкриває їхній внутрішній потенціал, сприяє розвитку й саморозвитку майбутніх рятувальників, посиленню мотивації щодо самореалізації у професійній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Забезпечення високого рівня професійної підготовки фахівців цивільного захисту є важливим завданням на шляху до ефективного захисту населення і територій від різноманітних надзвичайних ситуацій. Важливою складовою цього процесу є формування соціально і професійно важливих якостей, які допомагають фахівцям впевнено виконувати свої обов'язки в умовах стресу і ризику. Комплексне врахування положень системного, синергетичного, компетентнісного, культурологічного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного та ресурсного підходів розкриває психолого-педагогічний потенціал САМ щодо формування соціально і професійно важливих якостей майбутніх фахівців ЦЗ, дає змогу розро-

бити методику формування СВПЯ у Студії акторської майстерності за допомогою впровадження сучасних педагогічних технологій.

Список літератури:

1. Гоголь Н. В. Культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2021. 717 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с
3. Зязюн І. А. Синергетичні параметри педагогіки як детермінанти креативного навчання. *Креативна педагогіка*. 2012. № 5. С. 7–13.
4. Костюченко М. П. Системний підхід у науці та в педагогічних дослідженнях. Ч. 2. Онтологія систем. *Наукові праці ВНЗ «ДонНТУ»*. Серія : Педагогіка, психологія і соціологія. 2018. № 2 (23). С. 34–58.
5. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія. / За заг. ред. д. пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. Харків : Вид-во Віровець П. А. «Апостроф», 2012. 348 с.
6. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія. Львів : Піраміда, 2015. 342 с.
7. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія. / За ред. Г. В. Терещука. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 275 с.

References:

1. Hohol, N. V. (2021). *Kulturolohichni osnovy zmistu shkilnoi literaturnoi osvity v istoryko-pedahohichnomu vymiri (druha polovyna HXH – pochatok XXI stolittia): dys. ... d-ra ped. nauk* [Cultural foundations of the content of school literary education in the historical and pedagogical dimension (second half of the 20th – beginning of the 21st century): diss. ... Dr. Pedagogy]; Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: *Lybid*. [in Ukrainian].
3. Zyzayun, I. A. (2012). *Synerhetychni parametry pedahohiky yak determinanty kreatyvnoho navchannia* [Synergistic parameters of pedagogy as determinants of creative learning]. *Creative pedagogy*, 5, 7–13. [in Ukrainian].
4. Kostyuchenko, M. P. (2018). *Systemnyi pidkhid u nauksi ta v pedahohichnykh doslidzhenniakh. Ch. 2. Ontolohiia system* [Systematic approach in science and pedagogical research. Part 2. Ontology of systems]. *Scientific works of the "DonNTU" University. Series: Pedagogy, psychology and sociology*, 2 (23), S. 34–58. [in Ukrainian].

5. Lozova, V. I. (ed). (2012). Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen : kolektyvna monohrafiia [Scientific approaches to pedagogical research: a collective monograph]. Kharkiv: Virovets PA "Apostrophe". 348 s. [in Ukrainian].

6. Rudenko, L. A. (2015). Formuvannia komunikativnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh : monohrafiia [Formation of communicative

culture of future service specialists at vocational and technical schools: monograph]. Lviv: Piramida. 342 s. [in Ukrainian].

7. Chaika, V. M. (2006). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do samorehuliatcii pedahohichnoi diialnosti: monohrafiia [Preparation of the future teacher for self-regulation of pedagogical activity: monograph]. Ternopil: TNPU. 275 s. [in Ukrainian].

© В. В. Бондарчук, 2024

Оглядова стаття

Надійшла до редакції 03.11.2024

Прийнято до публікації 18.12.2024